משפטים ב

א. כתב הרמב"ם[1]: „כשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת כך הוא מצווה על שביתת עבדו ואמתו . . ש־נאמר[2] למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר. עבד ואמה שאנו מצווין על שביתתן הם עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות וקיבלו מצות שהעבדים חייבין בהן, אבל עבדים שלא מלו ולא טבלו אלא קיבלו עליהן שבע מצות שנצטוו בני נח בלבד הרי הן כגר תושב ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן בפרהסיא כישראל בחול".

וצריך ביאור — מה טעם הוספת ה־רמב"ם בהדין ש„עבדים שלא מלו ולא טבלו . . מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן", שאופן עשיית המלאכה המותר להם הוא „בפרהסיא כישראל בחול"? ו־הרי גם אם הי' כותב רק „מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" ותו לא, היתה משמעות הדברים שאין בהיתר זה שום הגבלה.

בפשטות נראה שמקור וטעם הוספה זו הוא ע"פ לשון הברייתא[3] (שהיא מקו־רה של ההלכה[4]) „גר תושב מותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו כישראל בחולו של מועד (בדבר האבד[5]), ר' עקיבא אומר כישראל ביו"ט (אוכל נפש[5]), ר' יוסי אומר גר תושב עושה בשבת לעצמו כישראל בחול, רש"א אחד גר תושב ואחד [עובד כוכבים] עבד ואמה התוש־בים עושין מלאכה בשבת לעצמן כישר־אל בחול", וע"ז[6] „אמר רב אדא בר אהבה הלכה כר"ש" — וכלשון זו דדברי ר"ש (שהלכה כמותו) נקט הרמב"ם: „כישראל בחול", שבזה שולל את שאר השיטות בדבר.

אבל לכאורה אין טעם זה מספיק לבאר הוספה זו בהרמב"ם: מכיון שה־רמב"ם לא הביא את דיעות החולקות, הרי גם באם הי' כותב בקיצור „ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" הי' פשוט שכוונתו לכל סוגי מלאכה, ואין מקום לפרש שהכוונה שמותר רק במלאכת אוכל נפש (כיו"ט) או בדבר האבד (כ־חוה"מ), ובשאר מלאכות אסור, כי פש־טות הלשון „מותרין לעשות מלאכה ב־שבת לעצמן" משמעותה כל המלאכות[7] (ולכל היותר הי' יכול לכתוב „לעשות כל מלאכה כו'")[8].

[ובפרט ע"פ דברי הרמב"ם בהקדמתו לס' היד, שכתב ספרו „בלשון ברורה . . עד שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ול־גדול", ובאופן ש„אדם קורא בתורה שב־כתב תחלה ואח"כ קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם" — דמזה מובן, שאדם הלומד הלכה זו ברמב"ם — בין

1) הל' שבת פ"כ הי"ד.
2) פרשתנו כג, יב.
3) כריתות ט, א.
4) מגיד משנה כאן.
5) פרש"י שם.
6) ללישנא בתרא בגמ' שם.
7) ובשו"ע (או"ח סי' דש ס"א) סתם המחבר „ומותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו".
8) ואף שמכללי הרמב"ם (ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ב וה') שמעתיק דיני התלמוד „כצורתם וכלשונם" — שאני בנדו"ד, שהלשון „כישראל בחול" מתאים רק בגמ' כי בא בניגוד לשאר הדיעות המפורשות שם „כישראל בחוה"מ . . ביו"ט", משא"כ ברמב"ם שלא הביא המחלוקת, כנ"ל ב־פנים.

שהוא יודע שבגמ' יש מחלוקת בין ש־אינו יודע מזה — יש לו לפרשה פשוטה כמשמעה, והיינו ש„מותרין לעשות מלא־כה בשבת לעצמן" — כל מלאכה ב־משמע).

ב. אבל כד דייקת שפיר, מדברי ה־רמב"ם גופא מוכח שאין כוונתו בהתי־בות „כישראל בחול" ללשון ר"ש בהב־רייתא — שהרי מוסיף תיבת „בפרהסיא", שאינה בדברי ר"ש[9].

והרי הוספה זו היא שינוי בתוכן: כל תוכן דבריו של ר"ש בהברייתא („עושין . . כישראל בחול") הוא לקבוע באיזה סוג מלאכה הוא מותר — שלדברי הת"ק מותר במלאכת דבר האבד (כישראל ב־חולו של מועד), ולדברי רע"ק מותר רק במלאכת אוכל נפש (כישראל ביו"ט), ול־דעת (ר"י ו)ר"ש מותר בכל המלאכות „כישראל בחול": אבל ברמב"ם מפורש שהתיבות „כישראל בחול" הן טעם להתיר אופן עשיית המלאכה — אפילו „בפרהסיא".

[הרדב"ז[10] כתב שהרמב"ם הוסיף תי־בת „בפרהסיא" — „לפרושי להברייתא". ולכאורה כוונתו, שלהרמב"ם מחלוקת התנאים (אם גר תושב עושה מלאכה כישראל בחוה"מ, או כישראל ביו"ט או כישראל בחול) היא אם אסור לעשות מלאכה בפרהסיא ושרי רק בצנעא כ־ישראל בחוה"מ, או שעושה גם בפר־הסיא, כישראל בחול.

אבל פירוש זה צ"ע[11], דלכאורה פש־טות דבריהם „כישראל בחוה"מ", „כיש־ראל ביו"ט", „כישראל בחול", מורה (כפרש"י[12]) שפלוגתתם היא באיזה סוג מלאכה מותר ולא באיזה אופן; וכן מפו־רש בירושלמי[13] דמ"ד גר תושב בשבת כישראל ביום טוב כוונתו: „מה ישראל ביום טוב אופה ומבשל ואסור בכל מלאכה אף גר תושב בשבת כן": ומ"ד גר תושב בשבת כישראל בחולו של מועד — „מה ישראל בחולו של מועד מגבב מעל פני השדה ואסור בכל מלאכת השדה אף גר תושב בשבת כן": ודעת ר"ש גר תושב בשבת כישראל ב־שאר ימות השנה[14] פירושה: „מה ישראל בשאר ימות השנה חורש וזורע וקוצר אף גר תושב בשבת כן".

וצריך ביאור: מדוע הוצרך הרמב"ם להוסיף שההיתר לעשות מלאכה הוא גם „בפרהסיא"[15] (ומשום זה — להוסיף גם טעם והסברה „כישראל בחול")?

ג. בפשטות י"ל הטעם שהוסיף ה־רמב"ם „בפרהסיא":

מצב זה „עבדים שלא מלו ולא טבלו" אינו מצב הרצוי לעבד, דעבד ברשות ישראל או נלקח מן העכו"ם צריך שיכנס „לכלל עבדי ישראל" ע"י מילה וטבילה, ורק כשלא רצה העבד מגלגלין עמו כל

9) להעיר שבב"י לטאו"ח סי' דש, כשהעתיק לשון הרמב"ם השמיט „בפרהסיא".

10) שו"ת הרדב"ז ח"ה סי' אלף תקכה.

11) נוסף שאינה מוסברת כוונת רע"ק „כ־ישראל ביו"ט", שלכאורה אינה אלא הגבלה בסוג המלאכה.

12) ועד"ז פי' ברגמ"ה כריתות שם (נדפס שם י, ב). אלא שכ' בדעת הת"ק (כישראל בחוה"מ) „דאינו עושה כל מלאכה אא"כ אין לו מה יאכל או דבר האבד". ובדעת רע"ק (כישראל ביו"ט) „אלא מכשירי אוכל נפש בלבד". ואכ"מ.

13) יבמות פ"ח ה"א (ושם ג' הדיעות הם ר' יודה ר' יוסי ור"ש. וראה גירסת השטמ"ק בכריתות שם (אות יא בשם תוס')).

14) וי"ע בשינוי לשון הירושלמי „בשאר ימות השנה", ולא כבבבלי „כישראל בחול". ואכ"מ.

15) ודוחק גדול לומר שהוא בכדי לשלול טעות בלשון „לעשות מלאכה . . לעצמן" דהיינו כשהוא בפ"ע, בצנעא. ובפרט שבהמשך ההלכה מפורש ה־חילוק „לישראל רבו . . לעצמו" (הובא לקמן ס"ד).

י"ב חודש עד שימול ויטבול ואסור לקיימו יתר על כן כשהוא ערל[16]; ונמצא שמצב זה של עבד (שלא מל וטבל)[17] הוא רק כעין הכנה שיבוא לכלל עבדי ישראל הכשרים – עבד בשלימות;

ולכן קס"ד שעשיית מלאכה שלו כ"ז שלא מל וטבל צ"ל באופן שלא יסתור ויבלבל מצב ההכנה לתכליתו – שיכנס לכלל כשרי עבדי ישראל, ובמילא מס־תבר שגם במלאכה שעושה לעצמו יעשה דוקא[18] בצנעא ולא בפרהסיא.

בסגנון אחר קצת: קס"ד לומר של־אחר שימול ויטבול ויתחייב במצות, כולל שמירת שבת במילואה, יש לחשוש שיאמר ד"אשתקד" אף שלא עשה מלא־כה בשביל רבו בשבת, עשה בשביל עצמו בפרהסיא "עכשיו נמי אעשה כו'", כמו שמצינו כמה גזירות חכמים כיו"ב[19] [וגם בנוגע לגר – כדעת ב"ה[20], ד"גר שנתגייר בע"פ" אינו עושה פסחו "גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד מי לא טבלתי ואכלתי עכשיו נמי אטבול ואוכל ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא מקבל טומאה עכשיו ישראל ומקבל טומאה"].

ומהאי טעמא מוסיף הרמב"ם ש"מותר לעשות מלאכה בפרהסיא", ואין חוש־שים[21] להמצב שיבוא בעתיד[22] ע"י ש־ימול ויטבול[23].

ד. אבל בעומק יותר י"ל, שדברי ה־רמב"ם הם בהתאם לשיטתו בגדר שבי־תת "בן אמתך והגר".

ויובן כ"ז בהקדם הביאור בהמשך דברי הרמב"ם בהלכה זו (בהסברת ה־כתוב "וינפש בן אמתך והגר"), וז"ל: "הואיל וגר תושב עושה מלאכה לעצמו בשבת וגר צדק הרי הוא כישראל לכל דבר, במי נאמר וינפש בן אמתך והגר, זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו, שלא יעשה מלא־כה לישראל רבו בשבת אבל לעצמו עושה, ואפילו הי' זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו".

והנה הרשב"א[24] השיג על הרמב"ם שכתב שמדובר ב"לקיטו ושכירו של ישראל", וס"ל דכל גר תושב ("אפילו ב־שאינו שכיר אצל ישראל") אסור במלא־כת ישראל, ועד"ז בעבד ערל ש"לא במלאכת רבן בלבד אסרן הכתוב אלא לכל ישראל", כי "עבד[25] ערל כגר תושב

16) רמב"ם הל' איסו"ב פי"ד ה"ט. הל' מילה פ"א ה"ו. ורק אם התנה עמו בתחלה מותר לקיימו (רמב"ם שם).

17) ועד"ז גר תושב – ראה בהנסמן לקמן הערה 56, 57.

18) וע"ד שמצינו שאסרו כמה ענינים לקטן (אף שלא הגיע לחינוך) דילמא אתי למסרך אחר מנהגו כשיגדיל – ראה שבת קלט, סע"א. עירובין מ, ב (וראה תוס' שבת ועירובין שם. רשב"א שבת שם). ובתרומת הדשן (פסקים סס"ב) כ' הטעם לזה שב־כלל "אסרה תורה דלא ליספו לי' בידים" – "דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדיל יבקש לימודו".

19) סוכה מא, א. וש"נ. ועוד.

20) פסחים צב, א. רמב"ם הל' ק"פ פ"ו ה"ז.

21) להעיר מהשקו"ט דלא תקנו חכמים לב"נ (ראה שד"ח פאת השדה (כרך ח) כללים מערכת הג' א'תריא, א. א'תריב, א. וש"נ).

22) וא"ז דומה לקטן (ראה הערה 18), כיון שקטן (גם כשלא הגיע לחינוך) עכ"פ הוא בגדר תומ"צ ורק הוא מחוסר זמן (ולהעיר משבת ר"פ מי שהחשיך. שו"ע אדה"ז מהד"ב סי' ד בסופו), משא"כ עבד הנ"ל, שמחוסר מעשה. וק"ל.

23) ויש לומר, שזהו גם מה שמוסיף הרמב"ם "כישראל בחול" (ראה לקמן ס"ז) – שהוא ע"ד ישראל העושה מלאכה בחול, שאין בזה שום הגבלה, אף שלאח"ז – בשבת, יאסר במלאכה.

24) בספרו עבודת הקודש בסופו (הובא במ"מ לרמב"ם כאן). וראה הנסמן בהערה הבאה.

25) שו"ת הרשב"א ח"א סי' נט. ועד"ז שם ח"ג סי' ערב. חידושי הרשב"א יבמות מח, ב.

מה גר תושב אסור במלאכתנו אף על פי שאינו כבוש תחת ידינו אף כשאסרה תורה עבד ערל לכל ישראל אסרה".

ובמגיד משנה ביאר שגם הרמב"ם ס"ל כהרשב"א, ד„אפילו אינו שכירו אסור מן התורה לומר לו לעשות מלאכה לצורך ישראל . . ולא מצינו היתר אלא בעושה מלאכת עצמו . . ורבינו שכתב שכירו ולקיטו דבר בהווה[26] . . עבד תושב וגר תושב אינם עושין מלאכה דבר תורה בשביל שום ישראל בין רבו בין שאינו רבו".

אמנם רבינו הזקן בשולחנו[27] הוכיח בארוכה דמ"ש הרמב"ם ד„וינפש בן אמתך והגר — זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו" — כוונתו „דבדוקא נקט שכירו ולקיטו . . עיקר האיסור משום שהוא שכירו"; וה־טעם שרק „גר תושב שהוא לקיטו ושכי־רו של ישראל" אסור בעשיית מלאכה לישראל — ולא כל אינו יהודי שהוא שכירו ולקיטו — הוא (כמו שביאר שם בארוכה) מפני שצ"ל „שכירו ולקיטו דומיא דבן אמתו", וזהו רק ב„גר תושב", כי „קרא מיירי כשישראל שרויים על אדמתם . . ואזי אין מקיימין ביניהם עכו"ז עד שיקבל ז' מצות דמ"ה נקרא גר תושב שמותר להושיבו בינינו", וגר תושב „שנתיישב לגור על אדמת ישראל להיות שכירו ולקיטו . . מאחר שדעתו להשתקע ע"ד לעבוד לישראל לעולם והוא כבוש תחת ידו ומוכרח בעבודתו ה"ז כעבד עולם לענין שבת . . ולפי[28]

שמושל בגופו להשתעבד בו כמו בבן אמתו ממש . . הקפידה תורה עליו . . שלא לעשות לרבו בשבת"[29].

ונמצא דהרמב"ם והרשב"א פליגי אם גר תושב שאינו שכירו ולקיטו של ישר־אל מצווה בשביתת שבת.

ולאידך מצינו חילוק (כעין) הפכי בין הרמב"ם והרשב"א בהלכה זו:

הרשב"א[30] כתב „שאילו הי' העבד או השפחה עושין מלאכת רבן שלא מדעתנו וניכר שאינן עושין לדעתו שהוא מותר ואינו מצוה להפרישו"[31].

אבל מפשטות לשון הרמב"ם משמע שאסור במלאכה לצורך ישראל רבו, בין מדעתו ובין שלא מדעתו (וכמפורש ב־קרית ספר כאן), ולא הותרה אלא מלא־כת עצמו.

ה. ויש לומר, דפליגי בגדר המצוה ד„וינפש בן אמתך והגר" — שיש לפרשה בשני אופנים:

א) דהוי פרט בשביתת הישראל[32],

---

26) ובשו"ת הרדב"ז שם, דמ"ש הרמב"ם שכירו ולקיטו — „לרבותא נקט דאפי' לקיטו ושכירו עושה מלאכה לעצמו דלא עדיף מבן אמתו".

27) מהדו"ב השייך לסי' רנב וסי' דש (נדפס בשו"ע אדה"ז ח"ב בסופו [תיא, א־ב]).

28) שם תיא, ב קרוב לסופו.

29) ולהעיר שאדה"ז שם כ' דלהרמב"ם „אפשר דמשכחת לה גם האידנא כשישראל מניח לא"י לדור בחצירו הקנוי לו בתנאי שיעבדנו כו'". ע"ש.

30) שו"ת הרשב"א ח"א שם.

31) וכן זה שאסורים אפילו לישראל אחר, ה"ז רק „כשיש שם אמירה דישראל, אבל בלא אמירה דישראל מותר ואפילו עושה על דעת ישראל" (שו"ת הרשב"א שם. וראה גם ל' הרשב"א בחי' ליבמות שם).

32) וע"ד שמצינו שני האופנים במצות חינוך* אם הוי מצות האב, או דהוי מצות הבן — ראה רש"י ותוס' ד"ה עד שיאכל ברכות מח, א. וראה לקו"ש חי"ז ס"ע 233 ואילך. וש"נ.

*) להעיר משו"ת הרשב"א ח"א שם: דומי' דקטן שאין ב"ד מצווין להפרישו רק בעושה ע"ד אביו כו'. ועד"ז בחידושיו שם: וכאותה שאמרו בשבת קטן שבא לכבות כו'.

שאינה שייכת לבן האמה והגר עצמם. כלומר, ששביתת עבדו וגר תושב היא בכלל שביתת בעה"ב שלהם, דכאשר הם עושים מלאכה עבור ישראל, חסר ב־שביתת הישראל[33].

ב) השביתה שייכת (גם) לבן האמה והגר תושב עצמם[32], שעבדו של ישראל וגר תושב השייך לו, חל חיוב על גופם להיות במצב של שביתה[33] („וינפש") ביום השבת[34]. אלא שאזהרת דבר זה אינה על העבד והגר תושב עצמם, אלא על הישראל[35], שהוא מוזהר שבן אמתו והגר לא יעשו מלאכה עבורו. כלומר: בתור בעה"ב מוטלת עליו האחריות וה־חיוב לראות שעבדו וגר תושב השייכים אליו ישבתו.

[ואע"פ שאינם אסורים אלא במלאכת רבם אבל לעצמם מותרים במלאכה — הרי זה משום שהחיוב דוינפש (ואיסור המלאכה) אינו מחמת עצמם [שהרי אינם מישראל שיחול עליהם חיוב שביתה] אלא רק מפני שייכותם לישראל, להיו־תם עבדו של ישראל וגר תושב השייך לישראל; ולכן אסורים רק במלאכה עבור רבם, דהיינו בחלקם השייך לישר־אל; משא"כ כשעושים לעצמם — שבזה אין שייכות לישראל ואין זה נכנס בגדר העבדות שלהם, לא חל חיוב של שביתה].

וזהו שורש החילוק בין דעת הרשב"א והרמב"ם:

לדעת הרשב"א הזהירה תורה (ב־לשונו[36]) „שלא לעשות מלאכתנו על ידי עבדינו ולא על ידי גר תושב", דהיינו ששביתת עבד וגר תושב היא פרט ב־„מלאכתנו", בשביתת איש ישראל (ו־„דומיא דשור וחמור דמחד קרא נפקי דכתיב ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך ומה שור וחמור אנו מצווין עליו אף עבדנו אנו מצווין עליו"[37]). ולכן, ב־עבד שכבוש תחת ידינו, הרי בעשיית מלאכה עבור רבו הרי הוא מבטל שביתת רבו בשבת[38]. ומטעם זה אסור לעבד ערל (וכן גר תושב שאינו כבוש תחת ידינו) לעשות מלאכה אפילו ל־

---

33) וי"ל בסגנון אחר: לאופן הא' השביתה בעבד וגר הוי רק גדר שלילה, שלא תתבטל שביתת הבעה"ב (כי העיקר הוא (כלשון הרשב"א דלקמן בפנים) „שלא לעשות מלאכתנו ע"י עבדינו כו"), אבל אין בשביתתו של העבד והגר קיום דשביתה; ולאופן הב' חל שם שביתה במעשה דהעבד והגר, והיינו, שבזה שהעבד והגר אינו עושה מלאכת רבו, יש בשביתתם קיום מצות וינפש הנאמר בתורה.

34) וע"ד שביתת „עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות וקיבלו מצות שהעבדים חייבין בהן" (ש־בתחילת הלכה זו) — שהרי הם מצווים בעצמם על שביתת שבת (ראה ראב"ד, מ"מ ונ"כ הרמב"ם כאן), ומ"מ גם „אנו מצווין על שביתתן" (כברמב"ם כאן לפנ"ז), ונמצא, שע"ז שאנו שומרן ומונען מעשיית מלאכה בשבת (כל' הרמב"ם), מתקיים (לא רק החיוב שעל האדון, אלא גם) חיוב מצות שבת שלהם.

35) וראה לקמן בפנים ס"ו ובהערה 45 ש"ל ש(לדעת ת"ק ורע"ק) גם הם עצמם הוזהרו.

36) בחי' ליבמות שם. ועד"ז הוא ברמב"ן שם. ובתוס' ישנים יבמות שם (ד"ה זה גר) „אנחנו מצווים שלא לחלל שבת על ידינו לצוות לו ישראל לעשות מלאכתו".

37) ל' הרשב"א בשו"ת שם. אבל מזה אין הוכחה כי י"ל שהאדם מוזהר, שגם בהמתו תשבות בשבת, ולא משום שזה שולל שביתת האדם (וראה צפע"נ על הרמב"ם הל' שבת כאן (ה"א) והל' תרומות פ"ב (לב, א) — בדעת רש"י ריש נזיר). וראה אמרי בינה הל' שבת ס"א — שלהרשב"א, גם בהמתו אם עושה מלאכה מעצמה אין בעה"ב מוזהר ולא ציותה התורה ע"ז. ע"ש. ואכ"מ. ולהעיר משו"ע אדה"ז או"ח סו"ס רמו.

38) להעיר מתהלה לדוד או"ח סי' דש אות א, שנראה שהרשב"א לא קאמר שע"ד האדון הם עושין אלא בקנוי קנין הגוף, אבל בשכיר לא קמיירי. וראה יש"ש יבמות שם סנ"ג. וראה לקמן הערה 43.

ישראל אחר שאינו אדונו כאשר הישר־אל מצוהו לעשות מלאכה עבורו[39], שאז הרי זה כאילו הישראל עושה מלאכה על ידי העבד והגר תושב[40]; ורק כשאין ישראל מצוהו על המלאכה, מותר לו (מן התורה) לעשות מלאכה גם עבור ישראל[41].

משא"כ להרמב"ם שביתת העבד והגר תושב שייכת להעבד והגר עצמם. ולכן האיסור הוא רק בגר תושב שהוא שכירו ולקיטו של ישראל, שהוא כבוש תחת ידינו והרי הוא „כעבד עולם" (כנ"ל מ־אדה"ז), דכיון שהישראל „מושל בגופו להשתעבד בו כמו בבן אמתו ממש", לכן נמשכת עליו[42] תורת שביתת שבת לענין עשיית מלאכה לרבו[43].

ולכן ס"ל להרמב"ם שגם אם הגר תושב עושה מלאכה לישראל רבו שלא מדעת רבו ה"ז אסור — כי אין האיסור מצד שביתת הישראל, אלא מצד שביתת הגר תושב עצמו.

ולאידך, סתם גר תושב (שאינו לקיטו ושכירו של ישראל) העושה מלאכה ל־ישראל, אפילו בציווי דהישראל — אין בזה איסור מן התורה, כי גר תושב כזה לא שייך שתומשך עליו תורת שבת (כיון שאינו „כעבד עולם" של הישראל).

ו. ובזה יש להוסיף ביאור בשינוי נוסף בין לשון הרמב"ם ללשון הגמ':

בברייתא שם בדברי ת"ק הלשון הוא „גר תושב מותר לעשות[44] מלאכה בשבת לעצמו כישראל בחולו של מועד, רע"ק אומר כישראל ביו"ט", והיינו ד„מותר" שבדברי ת"ק קאי גם על דברי רע"ק; ואילו ר"י אינו אומר בקיצור ע"ד לשון רע"ק „כישראל בחול", אלא מאריך „גר תושב עושה בשבת לעצמו כישראל ב־חול", וכן בדברי ר"ש „אחד גר תושב ואחד עבד ואמה התושבים עושין מלאכה בשבת לעצמן כישראל בחול".

וצריך ביאור: אמאי שינה הרמב"ם מלשונם של ר"י ור"ש (שפסק כמותם) „עושין מלאכה בשבת לעצמן", וכ' „ומ־תרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" (כל' הברייתא בדעת הת"ק ורע"ק)?

וע"פ הנ"ל יש לומר: הטעם ששינו ר"י ור"ש מלשון הברייתא לפנ"ן, נ"ל, משום שהחילוק בין דעתם לדעת ת"ק ורע"ק אינו רק חילוק בכמות — כמה מלאכות הותרו להם (דלדעת הת"ק, ורע"ק, כו"כ מלאכות הן אסורות ורק מלאכות אלו (להת"ק דבר האבד ולרע"ק מלאכת אוכל נפש) הותרו להם, משא"כ לר"י ור"ש שכל המלאכות הותרו להם) — אלא זהו אופן אחר של היתר, התלוי בהגברא (כפשטות לשונם), דלת"ק ורע"ק גר תושב ועבד עצמם אסורים במלא־כה[45], גם במלאכת עצמו, אלא שהותר

39) נסמן לעיל הערה 31.

40) ומה שדין זה אינו באמירה לעכו"ם בעלמא (שאמירה לעכו"ם היא רק שבות של דבריהם) ורק בעבד וגר תושב — הוא גזה"כ (חי' הרשב"א שם. ועד"ז ברמב"ן שם. ועוד).

41) וראה בארוכה לבוש או"ח סי' דש ס"א.

42) ואולי זהו דיוק ל' אדה"ז במהד"ב שם (נעתק לעיל ס"ד) „הקפידה תורה עליו . . שלא לעשות לרבו בשבת" — דלכאורה תיבת „עליו" מיותרת.

43) ולכאורה, מזה שלאדה"ז א"צ שיהי' „גופו קנוי" אלא רק ש„מושל בגופו", ואפילו בשכיר שנה או לקיטו שהוא למלאכה מסוימת (ע"ש בפרטיות), מוכח שאין זה רק פרט בשביתת האדון כשורו וחמורו, כ"א ששייך להעבד והגר עצמו.

44) בשטמ"ק שם תיבות „מותר לעשות" — נמחקו (וגריס במקומן — „עושה").

45) ראה פרש"י יבמות שם ד"ה גר תושב „שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבילות והזהירו הכתוב על השבת דמחלל את השבת כעובד עבודת כוכבים" (ועד"ז הוא בתוס' רי"ד

להם לעשות לעצמם מלאכות מסויימות, משא"כ לר"י ור"ש הרי מלכתחילה אין שום איסור מלאכה עליהם, והאיסור הוא רק שלא לעשות מלאכה עבור רבו. ו־נמצא, דזה ש„עושין מלאכה . . לעצמן" אינו רק היתר, שמותרין לעשות מלאכה לעצמם, אלא ש„עושין מלאכה" לעצמן[46], שמלכתחילה אינם בגדר שביתת שבת.

ובזה מתורץ טעמו של הרמב"ם ש־דייק בלשונו וכו' „ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן" — כי לדעת ה־רמב"ם, הא ד„וינפש בן אמתך והגר" שייך לבן האמה והגר עצמם כנ"ל (ולא (רק) מצד ביטול שביתתו של ישראל, הבעה"ב), ועשיית מלאכה לעצמם הרי היא בגדר היתר[47] — „מותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן"[48].

ז. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר דיוק ל' הרמב"ם שהוזקק להוסיף (על ל' הש"ס) „ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן בפרהסיא" — כי ע"פ משנת"ל, הרי ל־שיטת הרמב"ם עבד זה (שדינו כגר תושב) אינו מופקע מעצם חיוב שביתה, ואדרבה, זה שעושה מלאכה בשבת ה"ז כעין גדר „היתר" — „ומותרין לעשות מלאכה כו'" — ולכן סלקא דעתך אמינא, דגם כשהותר לו לעשות מלאכה, הוא רק בצנעא אבל לא בפרהסיא[49], כדי ש־לא ייראה שאין אצלו כל ענין השבת: ולכן הוזקק הרמב"ם להוסיף שאינו כן, אלא שמותר לעשות מלאכה אפילו בפר־הסיא.

וכדי לבאר הטעם שבאמת אין אוס־רים עליו לעשות מלאכה בפרהסיא כתב הרמב"ם „כישראל בחול", דיש לומר ש־כוונתו כפשטות לשונו, שלא בא לשלול (כבש"ס) „כישראל בחוה"מ . . ביו"ט" (שלא נזכר ברמב"ם כאן כלל), אלא[50] — „כישראל בחול" ולא „ככהרי", והיינו, שלא תימא דזה שהותר לו לעשות מלא־כה לְעַצמוֹ הוא משום שהוא נכרי שאינו בתורת שבת כלל (ורק שאסור לעשות

יבמות שם), הרי דס"ל שהגר תושב עצמו מוזהר על השבת, גם במלאכת עצמו. וראה ערוך לנר שם, שדברי רש"י הם אליבא דת"ק ור"ע בכריתות שם. ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ לרס"ג עשה לד (קפט, סע"ד ואילך. ועוד). וראה לקמן בפנים ס"ח ובהערות שם.

46) ראה ראשונים ליבמות שם (בקושייתם על דעת רש"י שבהערה שלפנ"ז), שלכאורה מחויב לעשות מלאכה בשבת כיון שעכו"ם ששבת חייב מיתה (וראה שו"ת חת"ס או"ח סס"ב). ולהנ"ל אולי י"ל דזהו פי' ר"י ור"ש ד„עושין מלאכה", דלא כת"ק ורע"ק. ואכ"מ.

47) ועפ"ז י"ל דג' חלוקות בדבר:

א) דעת רש"י (אליבא דת"ק ורע"ק) — שגר תושב עצמו מוזהר שלא לעשות מלאכה בשבת, אפילו במלאכת עצמו, כנ"ל הערה 45.

ב) דעת הרמב"ם — שהאזהרה היא על הישראל רבו, אבל תוכנה שהגר תושב ישבות מעבודת רבו. והיינו שהשביתה מתייחסת להגר תושב. ואולי י"ל דגם להרמב"ם (ובפרט לדעת המ"מ, כדלקמן בפנים ס"ח) הגר תושב עצמו מוזהר שלא לעשות מלאכה לרבו (ע"ד הנ"ל באופן הא').

ג) דעת הרשב"א — שכל ענין השביתה אינו שייך להגר תושב עצמו ורק לישראל, שלא יעשה מלאכה על ידי גר תושב והעבד. וכפשטות הלשון דר"י ור"ש. ועצ"ע.

48) עפ"ז יומתק כפל לשון הרמב"ם בסוף ההלכה „זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת אבל לעצמו עושה ואפילו הי' זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו" — כי זה צריך בעיקר להשמיענו (ההיתר לעצמו), מאחר והשביתה שייכת להגר עצמו.

49) להעיר מריטב"א ונמוק"י יבמות שם: ואם אמר לו שיעשה לעצמו ויזון עצמו בשבת כיון ש־התנה עמו מבעוד יום עושה הוא לצורך מזונותיו ובלבד בצנעא שלא יהא חשד הרואים.

50) ראה יד מלאכי (כללי הרמב"ם אות לח): נמצא להרמב"ם במקצת מקומות שבגמ' תפס לשון א' לכוונה אחת והוא תפס אותו לכוונה אחרת.

מלאכה לישראל רבו — משום שביתת רבו) — אלא שטעם ההיתר למלאכת עצמו הוא ע"ד „ישראל בחול", דכמו שעשיית מלאכה על ידי ישראל בחול אינה משום שהגברא אינו בתורת שבת, אלא משום שהזמן הוא „חול" [דגם אז יש עליו איסור מלאכה בשבת, אלא שעתה הוא זמן „חול"], הנה מעין זה הוא גם בעבד זה שדינו כגר תושב, שהגברא ישנו בתורת שבת, אלא שענין השבת אצלו הוא רק בשייכות למלאכת רבו, משא"כ בנוגע למלאכה לעצמו הרי הוא „כישראל בחול".

וכיון שבנוגע למלאכה לעצמו הרי הוא „כישראל בחול" — מובן, שאין מקום לאסור עליו עשיית מלאכה בפר־הסיא [ולאידך, אין זה מגרע כלל מזה שגם אצלו ישנה תורת שבת (בנוגע ל־מלאכת רבו)].

ח. והנה הובא לעיל (סעיף ד) של־דעת המגיד משנה גם הרמב"ם ס"ל כה־רשב"א, דאפילו אינו שכירו אסור מן התורה לעשות מלאכה לצורך ישראל, ולא מצינו היתר אלא בעושה מלאכת עצמו.

ועוד זאת חלוקה שיטת המגיד משנה מדעת אדה"ז — שלשיטתו ס"ל להרמב"ם שנכרי שלא קיבל עליו שבע מצות ב"נ אינו בכלל האיסור[51], דרק מי שקיבל עליו שבע מצות ב"נ הזהירה תורה על שביתתו בשבת לצורך ישראל — דלא כשיטת הרשב"א שס"ל[52] דגם עבד שלא קיבל עליו שבע מצות ב"נ (ואפילו עובד ע"ז) מצווין עליו [משא"כ אדה"ז כתב[53] דס"ל להרמב"ם „דקיום ז' מצות אינו ענין לאיסור מלאכה בשבת"[54], וס"ל שגם להרמב"ם הא ששכירו ולקיטו אסור במלאכת רבו הוא גם כשלא קיבל עליו ז' מצות].

ויש לבאר סברת הפלוגתא בין שיטת אדה"ז ושיטת הה"מ — שתלוי בסיבת וטעם חלות תורת שביתת שבת על העבד וגר תושב עצמם (כנ"ל בארוכה, שזוהי שיטת הרמב"ם), שיש לבאר זה בשני אופנים:

א) מצד שייכותם להישראל, דכיון שהעבד קנוי לרבו וכן הגר תושב כבוש תחת ידינו (כנ"ל מאדה"ז) — לכן נמשכת עליו תורת שביתת שבת (בנוגע למלאכת רבו).

ב) מצד שייכות שלהם לדיני ישראל ותורת ישראל — כי גם קבלת ז' מצות ב"נ של גר תושב שייכת לתורת ישראל, כמ"ש הרמב"ם[55] „צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח וכל מי שלא יקבל יהרג והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכל מקום וצריך לקבל עליו ב־פני שלשה חברים . . והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו . . אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב" — והיינו שצריך לקבל עליו ז' מצות (א) בפני שלשה חברים (מבני ישראל), (ב) ו„מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו". ד־מכיון שיש לו יחס ושייכות לתורת ישר־

---

51) וכדעת הרמב"ן בתורת האדם (שער ה־הנצאה), הובא במ"מ שם.

52) עבודת הקודש שם. שו"ת ח"א וח"ג שם. ובב"י לטאו"ח שם שכ"ה דעת הסמ"ג והתרומה והגהות מרדכי והטור. — ב' הדיעות הובאו בשו"ע או"ח שם ס"א.

53) מהד"ב שם. ע"ש.

54) „כמ"ש התוס' וראש"ש ס"פ החולץ" (ל' אדה"ז שם).

55) הל' מלכים ספ"ח. וראה בארוכה לקו"ש חכ"ו ע' 132 ואילך. וש"נ.

אל (שהרי „קיבל עליו" הוראות תורת ישראל השייכות אליו)[56], יש מקום לומר שיום השבת אצלו אינו יום סתם שיש אז ציווי, אלא יש לו חלות ושם של „שבת" דישראל[57].

והכי ס"ל להמגיד משנה, שלדעת הרמב"ם, שביתת העבד וגר תושב היא לא (רק) מפני שייכותם לנכסים, ממון דישראל, אלא גם מצד שייכותם לדיני ותורת ישראל (וכמ"ש הרמב"ם עצמו בגדר קבלת ז' מצות של גר תושב). ולכן, בענינים השייכים לישראל[58] (היינו כשעושה מלאכה עבור ישראל) נמשך גם עליו הענין דשביתת שבת.

ולכן מפרש המ"מ שלדעת הרמב"ם שכירו ולקיטו לאו דוקא, אלא כל שעושה מלאכה בשביל ישראל אסור — כי טעם האיסור הוא מצד עצם שם „גר תושב" (או „עבדים . . (ש)קיבלו עליהן שבע מצות שנצטוו בני נח . . (ש)הרי הן כגר תושב"). ולאידך, עכו"ם שלא קיבל עליו ז' מצות ב"נ אינו אסור במלאכתו עבור ישראל, כי אי אפשר שיחול עליו דין שביתה (משא"כ להרשב"א אין צורך שיחול עליו דין זה, כי לשיטתו כל האיסור הוא מפני שביתת הישראל, כנ"ל בארוכה)[59].

(משיחות ש"פ מצורע וש"פ אחרי תשמ"ו)

---

56) ראה ט"ז יו"ד ס"ב סוסק"א דלהרמב"ם גר תושב „יצא מכלל העמים"*. וראה גליוני הש"ס להר"י ענגל ע"ז סד, ב: מגמ' סנהדרין שם מוכח דגירות של גר תושב הוא שמקבל עליו מצות גר תושב בתורת ישראליות ונעשה ישראלי למצוות אלה. וראה אוצרות יוסף להנ"ל (חידושי יו"ד ח"א אות יו"ד בארוכה) בביאור דברי הט"ז. ערוך לנר שבהערה הבאה. וראה לקו"ש חכ"ו שם (ע' 9-138 ובהערות שם).

57) להעיר ממ"ש בשו"ת חת"ס (הנ"ל הערה 46) בדעת רש"י. וראה ערוך לנר יבמות שם, כי גר תושב צריך לקבל עליו ז' מצות, דאי משום נכרי אין צריך לקיים רק ז' מצות ולא יותר, אבל כשנעשה גר תושב צריך לקבל ז' מצות כמו שמקיים אותן ישראל, וכיון דבישראל שוה מחלל שבת לעוע"ז כו' צריך לקיים שבת ג"כ.

58) להעיר משו"ת חת"ס שם.

59) וע"פ הנ"ל בפי' דעת המ"מ יש לתרץ גם המשך ל' הרמב"ם בהלכה זו, שתיכף לאחרי אמרו הדין ש„עבדים שלא מלו ולא טבלו כו' הרי הן כגר תושב ומותרין לעשות מלאכה בשבת לעצמן כו'", ממשיך „ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג" — דלכאורה תמוה, מה זה שייך כאן, ובפרט שהרמב"ם לא איירי כאן בגר תושב אלא ב„עבדים שלא מלו ולא טבלו אלא קיבלו עליהן שבע מצות", ולמאי נפק"מ כאן הדין ד„אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג" (ראה תהלה לדוד לשו"ע או"ח סי' דש)?

וע"פ הנ"ל י"ל**, כי בזה מדגיש הרמב"ם דזה שהעבדים אסורים במלאכת רבם (כפי המשתמע מדיוק ל' הרמב"ם, שרק „לעצמן" מותרים במלאכה, הא לרבם אסורים) — זהו מפני שם „גר תושב" שחל עליהם (כלשון הרמב"ם „הרי הן כגר תושב"), ששייך לדיני ותורת ישראל, כמודגש בכך ש„אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג".

---

*) ברגמ"ה כריתות שם (נדפס שם יוד, ב) כ' בנוגע לגר תושב „שיש בו **קצת גירות**". אבל כ' כן בדעת הת"ק ורע"ק שלכן „אינו עושה כל מלאכה בשבת כו'", ולא בדעת (ר"י ו)ר"ש דעושה כישראל בחול.

*) משא"כ בהל' ע"ז (פ"י סה"ז) והל' איסורי ביאה (פי"ד ה"ח) שנוגע להלכה בפועל (וראה הל' איסורי ביאה שם סה"ט). וראה הל' מילה פ"א ה"ו. וראה לקו"ש חכ"ו שם (ע' 6-135 ובהערות שם).

**) בתהלה לדוד שם מקשה עוד לדברי אדה"ז בהרמב"ם דבשכירו ולקיטו אף בלא קבל ז' מצות, דלפ"ז צ"ע למאי נפק"מ כתב הרמב"ם דאין מקבלין גי"ת אלא בזמן שהיובל נוהג. ולכאורה לפי דברי אדה"ז שם ה"ז המשך מאמר המוסגר למ"ש הרמב"ם לפנ"ז, כלשון אדה"ז שם, „ומה שהזכיר הרמב"ם ז' מצות ב"נ גבי עבד ואמה היינו משום דבלא"ה אסור לקיימן כלל אפי' בח"ל ובזה"ז". וצ"ע.